

*До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01
Національного університету
«Одеська юридична академія»
(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)*

ВІДГУК

**офіційного опонента, к. ю. н., доцента Смородинського Віктора
Семеновича на дисертацію Серебра Михайла Володимировича «Сучасна
держава як цінність: загальнотеоретичне дослідження»,
що подано на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі
спеціальності 12.00.01 — теорія держави і права; історія політичних і
правових учень**

Питання державотворення, розуміння природи та функцій держави, її місця в житті соціуму традиційно є актуальними й активно досліджуються вітчизняною та зарубіжною юридичною наукою. Але переважну більшість наукових робіт традиційно присвячено спеціальним проблемам конституційного й адміністративного права. Щодо відповідних загальнотеоретичних проблем, то вони й досі залишаються малодослідженими. Це особливо стосується визначення місця та ролі держави в житті людини, цінності держави й вирішення низки пов'язаних з цим загальнотеоретичних та практичних проблем.

Створення наукової моделі сучасної держави як цінності потребує високого рівня узагальнення. Наукова потенція теорії держави та права як науки про загальні закономірності виникнення, становлення, функціонування та розвитку державно-правових явищ дозволяє на належній методологічній базі зробити рішучі кроки на шляху вирішення цього завдання.

Відсутність актуального комплексного дослідження цих проблем й обґрунтування з позицій теорії держави та права цінності держави як

соціального явища обумовлює **актуальність теми дисертації**, яка являє собою спробу автора заповнити істотну прогалину в науковій доктрині. Її актуальність впливає також з того, що на сьогоднішній день звернення до ціннісного виміру держави для вітчизняної науки є, дійсно, новою та затребуваною, тим паче, що аксіологія права вже яскраво продемонструвала свій високий евристичний потенціал. Аксіологічний зріз державно-правової проблематики сьогодні лише формується й потребує активної наукової рефлексії. У такому ключі важливим є ґрунтовний аналіз методологічних основ таких досліджень, особливостей використання аксіологічного підходу до дослідження функцій сучасної держави.

Актуальність роботи зумовлено також і тим, що здобувач не обмежується загальнотеоретичним аксіологічним дослідженням держави, а й приділяє на цьому теоретичному ґрунті належну увагу прикладним аспектам ціннісної проблематики сучасної демократичної, правової, соціальної держави. Цікавим, хоча й небезперечним, є авторський підхід до протиставлення національної та наднаціональної держави за критерієм об'єднувальної ідеї, що лежить в їх основі.

Актуальність проблематики й практична значущість роботи є очевидною також у ракурсі тієї ситуації, яка нині склалася навколо Української держави. Негативні спроби нівелювання цінності нашої держави знаходять аргументоване з теоретичної та філософської точки зору спростування, ґрунтуючись на висновках приведених у цьому дослідженні.

Слід відзначити, що роботу виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденції розвитку держави і права сучасної України» як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 рр. (державний реєстраційний номер 011011000671). Цей аспект вбачається дуже важливим, адже демонструє тісний зв'язок дисертаційної

роботи із загальним науковим полем дослідження сучасності та є яскравим прикладом етапності, єдності та цілісності наукового знання.

Достатнім для наукових досліджень такого рівня є **ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації**. Автором добре обґрунтовано вибір напряму дослідження, його об'єкт, предмет, мета й завдання. Так, метою роботи визначено виявлення та розкриття загальнотеоретичних аспектів ціннісної природи держави у сучасних умовах. Для досягнення цієї мети дисертант поставив перед собою низку основних завдань, які ним виконані на належному науковому рівні обґрунтованості та достовірності, зокрема: встановити місце держави в загальноаксіологічному юридичному дискурсі; розкрити дуалістичну природу цінностей та визначити специфіку їх впливу на використання аксіологічного підходу до держави; охарактеризувати категорії «сутність» та «зміст» держави як визначальні при аналізі статичної та динаміки сучасної держави як цінності; визначити нормативні ознаки «сучасності» держави як її якісної характеристики; виокремити рівні виміру цінності сучасної держави; охарактеризувати теоретичні основи образного сприйняття сучасної держави; окреслити необхідність протиставлення образу сучасної та національної держави; визначити специфіку ціннісного центрування сучасної держави шляхом співвідношення індивідуального та колективного начала в ній; охарактеризувати функції сучасної держави як показники її ціннісних переорієнтацій; з'ясувати роль механізму сучасної держави як засобу втілення у життя її ціннісного потенціалу.

Для поглибленого аналізу предмета дослідження здобувачем використано сукупність загальнонаукових та спеціально-наукових **методів пізнання**, що дозволило успішно розв'язати теоретичні та практичні завдання дисертації. Дослідження базується на сучасних теоретико-методологічних засадах. Привертає увагу методологічно виважене,

акцентоване описання дисертантом аксіологічного та антропологічного підходів, їх особливостей використання у правознавстві (підрозділи 1.2, 2.3).

Достовірність отриманих в дисертації результатів забезпечується широкою джерельною базою (список використаних джерел становить 268 позицій), коректним застосуванням наукової методології. Висновки дисертації ґрунтуються на критичному аналізі робіт представників теорії держави і права, інших соціальних наук, зокрема політології, загальної філософії та філософії права.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, що сформовані у дисертації відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій. Так, здобувачем уперше обґрунтовано необхідність розширення предмета юридичної аксіології, яка, поряд із правом, має містити у своєму складі й державу в частині розуміння її як окремої цінності; охарактеризовано власну та інструментальну цінність сучасної держави; встановлено особливості інструментальної цінності держави, у залежності від суб'єктної приналежності потреб, для задоволення яких її використовують на різних рівнях її узагальнення: загальносоціальному, груповому та індивідуальному. Автором удосконалено інтерпретацію поняття «сучасна держава» у частині вміщення до нього, окрім традиційних ознак, також нормативно-якісних характеристик, що вбачаються максимально релевантними нинішнім вимогам до держави: режим правозаконності, міжнародна інтегрованість, легітимність, орієнтованість на забезпечення прав людини, високий рівень економічного добробуту її громадян, інноваційність та стійкість тощо.

Цікавою, з наукової точки зору, є висвітлена в розділі 1 дисертації позиція автора щодо необхідності розмежування абсолютної та відносної цінності держави, що зумовлена як дуалістичною природою самого явища «цінність», так і дуальністю у сприйнятті держави (держава як певна

колективність та держава як відділений від цієї колективності апарат управління). У такому ракурсі вдалим вбачається авторське узагальнення поглядів на державу через наступні метафори, які є відправними при визначенні позитивної чи негативної оцінки: «держава - це ми» та «держава - це вони» (с. 34 дисертації).

Нетрадиційним виявляється авторський погляд на трактування категорій «сутність» та «зміст» щодо держави. Так, здобувач пропонує розглядати сутність як незмінну для всіх держав характеристику (інституціоналізованість правового порядку), а зміст — як мінливу характеристику, що залежить від історичних умов та є пов'язаною з пріоритетом класових (групових) чи загальносоціальних інтересів в державному бутті. Через сутність держави відображається статика та абсолютність її цінності, а через зміст — динаміка та відносність (с. 69 дисертації).

У розділі 2 дисертації сучасна держава інтерпретується автором не лише в її часовому вимірі, а й у якісному. Спираючись на методологічні акценти щодо сутності та змісту держави й виокремлення авторських характеристик «сучасності», дисертант пропонує таке її визначення: сутнісно сучасна держава є інституціоналізованою, універсальною формою організації суспільного порядку на конкретній території, що має відносно стабільне населення і суверенітет та керована єдиним апаратом публічної влади, яка за своїм змістом характеризується загальносоціальною спрямованістю діяльності та описується такими нормативно-якісними характеристиками, як: режим правозаконності, міжнародна інтегрованість, легітимність, орієнтованість на забезпечення прав людини, високий рівень економічного добробуту її громадян, інноваційність та стійкість (с. 90 дисертації).

Новітнім вбачається виділення автором власної та інструментальної цінності сучасної держави (с. 93-94 дисертації). Окремої уваги заслуговує й виокремлення в рамках інструментального сприйняття цінності сучасної держави певних рівнів, виходячи із суб'єктної належності потреб,

інструментом для задоволення яких виступає сучасна держава: загальносоціального, групового та індивідуального (с. 94-97 дисертації). Слід також відзначити оригінальність авторського підходу до образного сприйняття й протиставлення національної держави (держави-нації) та сучасної держави, де перший образ постає як досучасний та такий, що, на думку дисертанта, не відповідає сучасним державно-правивим реаліям (с. 116-118 дисертації).

У розділі 3 дисертації автор зауважує, що саме через функціональне навантаження сучасної держави яскраво прослідковується її цінність, адже ті напрямки діяльності, відповідальність за які лежать на державі, виявляються надважливими для суспільства. Сучасна держава активізується у тих сферах життя, які раніше не характеризувалися присутністю таких владних акторів. Прикладами цього здобувач визначає як появу нових державних функцій (інформаційної, екологічної, правозахисної), так і еволюційну зміну традиційних (економічної, політичної, соціальної тощо). Цікавим є й акцент дисертанта на відродженні ідеологічної функції, яка виступає транслятором ціннісних ідеалів сучасної держави (с. 151-152 дисертації).

Практична значущість дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані в ньому висновки й надані пропозиції можуть бути плідно використані:

у науково-дослідній сфері — для подальших досліджень стану та перспектив розвитку сучасної державності, а також для поглиблення загальних аксіологічних розвідок у сфері юридичного державознавства;

у навчальному процесі — для удосконалення як класичного курсу «Теорія держави і права», так і навчальних курсів «Загальнотеоретична юриспруденція», «Методологія права», «Філософія права» в юридичних вищих навчальних закладах, при підготовці підручників, навчальних посібників, навчальних програм, навчально-методичних матеріалів, а також під час проведення лекційних та семінарських занять;

у правотворчій діяльності — під час формування та закріплення у нормативно-правових актах ціннісних основ та пріоритетних орієнтирів державного будівництва України.

Повнота викладення наукових положень дисертації в опублікованих працях визначається тим, що основні теоретичні та практичні висновки, положення та пропозиції дослідження викладено автором у 13 публікаціях, у тому числі у 6 статтях, що опубліковані в наукових фахових виданнях, які входять до затвердженого переліку, з яких 1 — у зарубіжному науковому виданні, та 7 публікаціях апробаційного характеру.

У цілому високо оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, слід відзначити деякі **зауваження та дискусійні положення**.

Здобувач стверджує, що «семантично вірним є розгляд категорії «юридичний» ширше, ніж «правовий», а відтак доцільніше вживання *юридична* аксіологія, з акцентом на розширення її предмету — розгляд держави як *юридичної* цінності» (с. 24 дисертації). Проте такий нестандартний висновок, що є протилежним усталеній термінологічній традиції, вимагає, принаймні, переконливого обґрунтування, яке автором не надається.

Здобувач зазначає, що «аналізуючи множинність поглядів на дефініцію поняття «цінність», та робиться висновок, що його зміст розкривається через виділення основних характеристик речей: значущість, нормативність, корисність, необхідність тощо» (с. 17 дисертації). Наведене потребує уточнення, чи є ці поняття тотожними терміну «цінність», а якщо ні, то в чому саме проявляється їх відмінність?

Дисертант стверджує, що «у загальному та найпростішому розумінні національна держава — це держава, кордони якої збігаються з кордонами

нації, при цьому, найбільш дискусійним і виявляється виділення таких кордонів, суть яких у виділенні самої нації» (с. 106 дисертації). Крім цього, він надає велику кількість негативних оціночних суджень щодо так званого образу національної держави (напр., ст. 99, 109 дисертації). Не принижуючи значущість таких акцентів, вбачається, що ним мало б передувати конкретизоване авторське розуміння понять «національна держава» та «нація».

Дисертант пише: «варто також зазначити, що образ національної держави не зникає повністю, але в сучасній державі концепт національності зазначає суттєвих трансформацій, мова йде про те, що національні характеристики зберігають свою актуальність швидше виключно в культурній сфері, поступово покидаючи сферу права загалом» (с. 117 дисертації). Таке положення вбачається, принаймні, дискусійним. Адже з нього випливає заперечення автором факту національної ідентичності правових систем та значної ролі національних та ментальних характеристик, що знаходять своє відображення й у конкретних державних інститутах та нормативно-правових актах.

Потребує також уточнення позиція здобувача щодо відмежування ціннісного центрування від ціннісної ієрархізації (в аспекті тематики, піднятої ним у підрозділі 2.3 «Ціннісне центрування аксіосфери сучасної держави»). Наприклад, ким автор визначає людину з її природними, невід'ємними та невідчужуваними правами — ціннісним центром сучасної держави чи вищою цінністю? Й чи виключається або, навпаки, доповнюється перше другим?

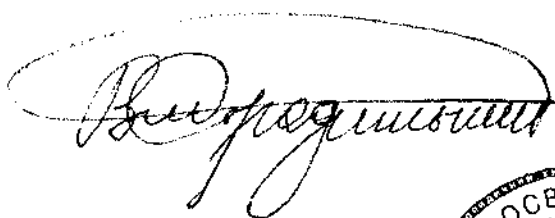
На нашу думку, роботі не достає прикладного акценту на оцінці саме Української держави: чи є Україна сучасною державою відповідно до виокремлених автором якісних критеріїв такого відношення? Чи несе в собі українська державність, з точки зору автора, якесь ціннісне навантаження й якщо так, то в чому воно полягає й як виявляється у практиці вітчизняного державотворення.?

Утім, висловлені зауваження суттєво не впливають на загальну високу оцінку проведеного дослідження, хоча й потребують додаткових уточнень і мають бути враховані й розвинені автором у подальших наукових дослідженнях цієї важливої для сучасного вітчизняного правознавства проблеми.

Аналіз змісту дисертації, автореферату, опублікованих дисертантом наукових праць дає підстави зробити висновок: дисертація Серебра Михайла Володимировича «Сучасна держава як цінність: загальнотеоретичне дослідження» є самостійним, структурно завершеним, цілісним фундаментальним дослідженням, що за рівнем наукової новизни, теоретичної та практичної значущості, обґрунтованості отриманих результатів відповідає нормативним вимогам щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

В. С. Смородинський

